

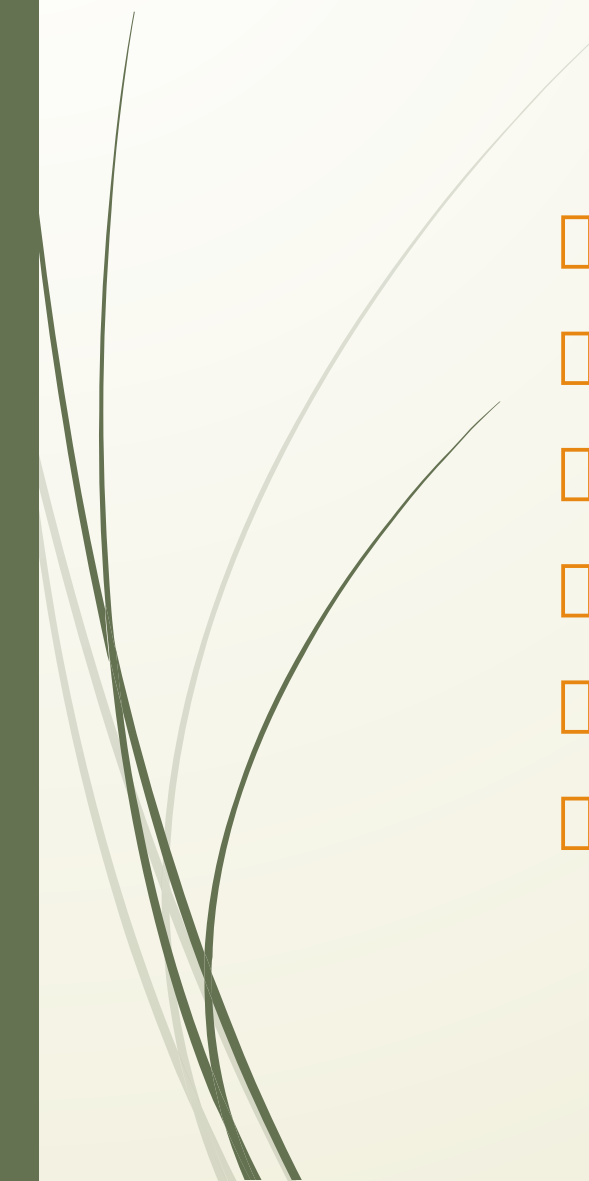

Лексичні засоби стилістики

Лекція 2

ПЛАН

- Стилістична диференціація лексики.
 - Стилістичне використання багатозначності.
 - Стилістичні функції омонімів.
 - Стилістичні функції синонімів.
 - Стилістичний потенціал антонімії.
 - Стилістичні функції запозичених слів.
-

Лексика в стилістичному плані може бути представлена як низка бінарних опозицій

Нормативні та ненормативні слова

- Власномовні та запозичені слова

Історично позначені і непозначені (історизми, архаїзми, неологізми)

- Експресивно нейтральна та експресивна лексика

Традиціно виокремлюють

1 Стилістично
нейтральну
(міжстильову,
загальноповживану)

2 Стилістично
забарвоєну
(марковану)

Стилістично нейтральну лексику використовують у всіх стилях.

Стилістично забарвлена лексика характерна для одного або декількох стилів.

У будь-якому конкретному тексті переважає стилістично нейтральна лексика, і лише невелика група стилістично забарвлених слів дозволяє нам говорити про те, що цей текст написано певним стилем. Отже, стилістично забарвлена лексика є одним із стилеутворювальних елементів.

У межах стилістично забарвленої лексики виокремлюють декілька груп слів:

- ділову лексику (*заява, довідка, кошторис, доручення, квартплата, наказ*);

- науково-термінологічну лексику (*аналіз, аналогія, аргумент, суфікс, парадигма, ямб, хорей, дебет, кредит, феноксиметилпеніцилін*);

- професійно-виробничу лексику (*домна, руда, електрозварювання, оранка, боронування, шлак, мартен*);

- розмовну (і просторічну) лексику (*розпозіхатися, нализатися, цмокнути, роззява, свинство*) тощо.

Стилістично забарвлені слова часто є відповідниками до загальноновживаних:

розуміти – *усвідомлювати* (книжне) –
кумекати (розмовне); *піти* – *вирушити* (книжне)
– *ушитися* (просторічне).

Кожна з груп стилістично обмеженої лексики має власні особливості функціювання.

Канцелярська лексика, або

**канцеляризми, — це слова,
словосполучення й граматичні форми
офіційно-ділового мовлення, доречні й
потрібні у діловому стилі, але недоречні,
зайві, навіть, шкідливі поза діловим стилем
— у розмовній мові.**

“...Мені, папашо, аж страшно подумати. Це не корова, а прямо-таки підрив авторитету, непорозуміння в нашій сільсько-господарській системі”

Ю.Вухналь

У красному письменстві канцеляризми вживають для мовної характеристики персонажа. В інших випадках вони є порушенням стилістичних норм і псуванням літературної мови.

У художніх і в публіцистичних текстах автори часто використовують можливості полісемії з певною стилістичною метою.

Газета "Сільські вісті" звернулася до парламенту з проханням затвердити закон про тимчасові слідчі комісії у новій редакції. Депутати погодились, пошук нової редакції для газети триває [ПІК. - 2001. - №1. - С.15];

Уряд прийняв програму захисту соціально дразливих громадян. Соціально вразливі громадяни приємно вражені [ПІК. - 2001.- №1.-С15];

Парламент закликав Президента піти у відставку У відповідь Президент закликав парламент піти значно далі. Дискусія триває [ПІК. - 2001. - №1. - С.15.]

Каламбур (фр. calembour - гра слів) - стилістичний прийом, за основу якого правлять багатозначність, омонімія, паронімія. Використовують для створення комізму.

*Машина ніяк не **заходила**. А він з дитинства мріяв **завести** собі машину (TV-Е. - 2002. - №9. - С.20).*

Стилістичні функції омонімів

Омоніми повні (абсолютні) та неповні (часткові - *омоформи, омофони, омографи*) найчастіше використовують для створення каламбурів:

Побувати на дні науки (на дні- від день і дно);

- Наталочко, а хто ще з ним [Дідом Морозом] приходить?

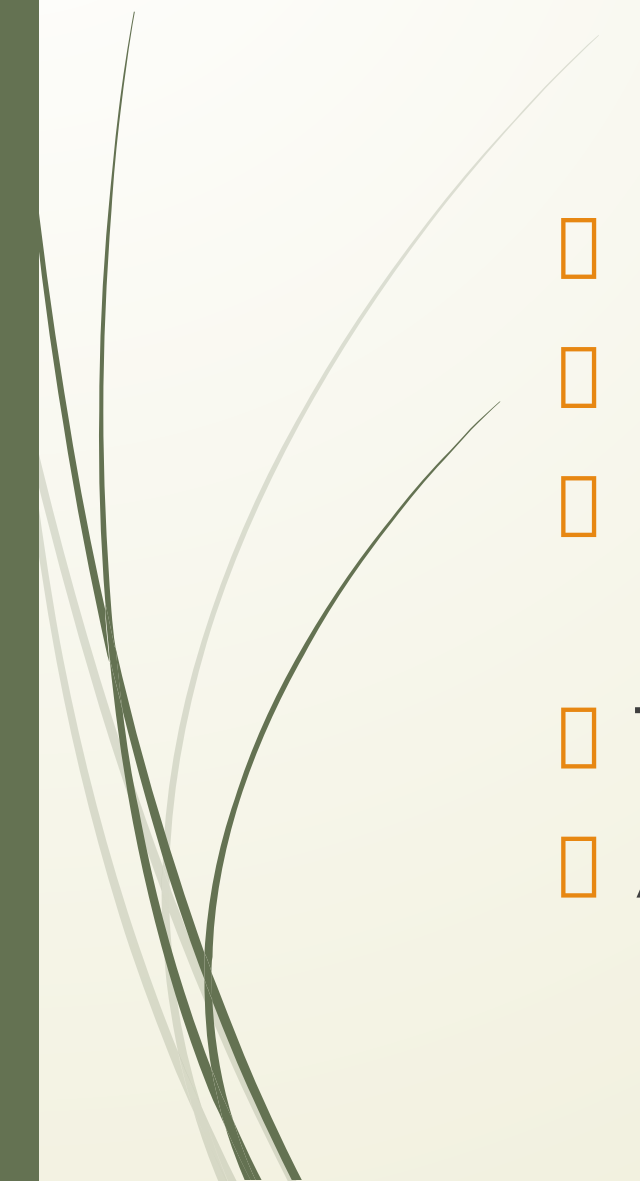
Наталочка мовчить

- Ну, Наталочко, це дівчинка з довгою косою, ну, хто це?

- Смерть? (СП. - 2004. - 22 січня).

Міжмовна омонімія

- Вираз і вислів
 - Відсутність, присутність, брак, наявність
 - Відношення, взаємини, стосунок, відносно, щодо, стосовно, відносність
 - Тиждень і неділя
 - Людина і чоловік
-

У творах поетів-шістдесятників паронімічні конструкції посідають чільне місце в арсеналі художніх тропів, оскільки при їх творенні слова набувають особливого змісту

- *той розум не шляхетний, а шляхетський* (Л. Костенко);
- *той клавесин і плакав, і плекав /чужу печаль* (Л.Костенко);
- *журавлина жура, зелене зло, мерзлякуватий ляк* (Б.Олійник), *чесний часник* (Л.Костенко);
- *пам'ять лише течію її вгадує, згадує* (Б. Олайник).

“

Мати сіяла **сон** під моїм під вікном,
А вродив **соняшник**.
І тепер: хоч буран, хоч бур'ян, хоч туман,
А мені **сонячно**

”

Борис Олійник

Паронімія забезпечує, крім того, музичність фрази, зокрема значного ефекту досягають повтори, паронімічні слова, не у римованих позиціях, а в середині рядка.

Функції синонімів

- урізноманітнення тексту внаслідок прагнення уникнути повторів;
 - функція взаємного або перехресного уточнення: кожен із синонімів уточнює інший;
 - функція посилення: вживання синонімів сприяє увиразненню якоїсь риси.
-

Перифраз (перифраза)

- Описовий зворот, за допомогою якого передають значення певного слова.

Цар звірів – лев, місто каштанів – Київ, автор (безсмертного) «Кобзаря» – Т. Шевченко

Коломієць Є., Регушевський С. Короткий словник перифраз / За ред М. Пилинського. – К., 1885

Коломієць Є.,
Регушевський С.
**Короткий словник
перифраз**

/ За ред М.
Пилинського. – К.,
1885

□ А

Авангард пролетаріату — комуністи.

П о р: Розум, честь і совість народу (нашої епохи).

В резолюції ЦК РКП(б) від 18 червня 1925 року «Про політику партії в галузі художньої літератури» відзначалося, що пролетаріат і на літературному фронті повинен зайняти позицію послідовного захисту марксистсько-ленінської ідеології, що комуністи — *авангард пролетаріату* — зобов'язані зміцнювати своє ідейне керівництво справою розвитку художньої літератури (УРЛ, 292 *). **Авангардна трійка НТР** — електроенергетика, машинобудування і хімічна промисловість.

Коломієць Є.,
Регушевський С.
**Короткий словник
перифраз**

/ За ред М.
Пилинського. – К.,
1885

Батько історії — Геродот (V ст. до н. е.),
давньогрецький історик.

*Історичні праці Геродота ще за
стародавніх часів дістали таку високу
оцінку, що його називали «батьком
історії» (ІСС, 157).*

Батько комедії — Арістофан (V—IV ст. до
н. е.), давньогрецький поет-драматург.
Вперше «батьком комедії» назвав його Ф.
Енгельс.

Благородні птахи — лебеді.

Сюди, у затишну, захищену від шквальних
вітрів бухту, і прилетіли якось у пекучий
мороз від голоду лебеді. Працівники кафе
їх нагодували. Отак і прижилися під опікою
людей благородні птахи (КрП,3.02.1980).

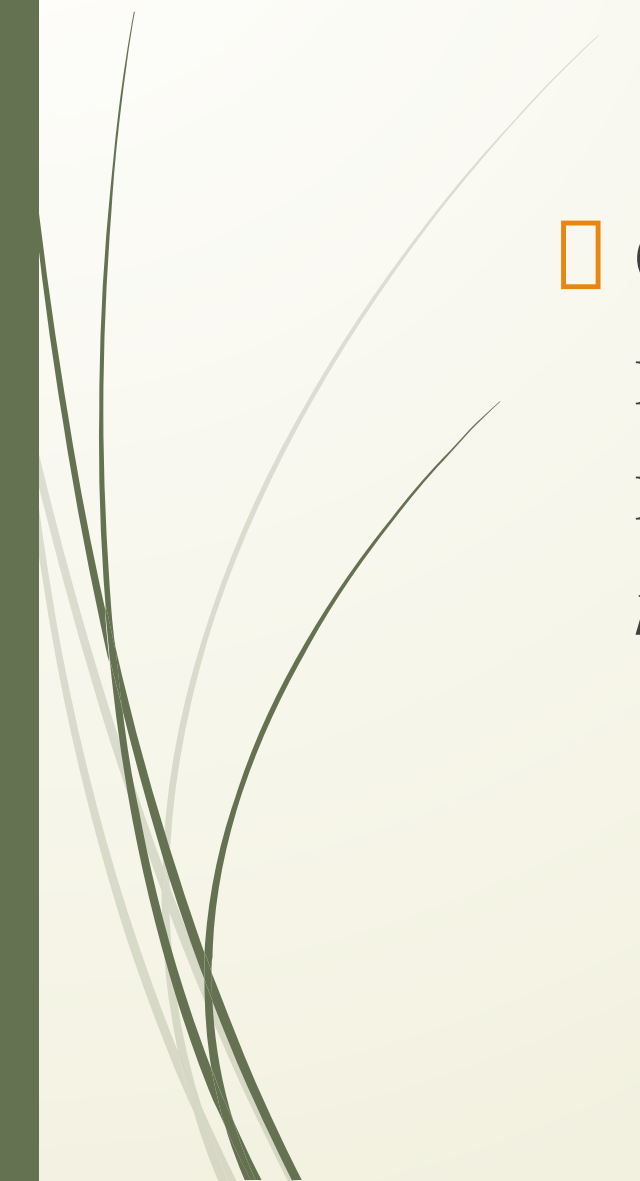

Степаненко М.
Публіцистично-політичні
перифрази в українській
мові: 2017 рік :
монографія / Микола
Степаненко. – Полтава :
Дивосвіт, 2018. – 588 с.

агресивна держава, що тримається на культурі однієї особи [ЛУ, 4.05.2017], “брат” із сокирою за поясом [ЛУ, 17.08.2017], Ватна Федерація Рашка [ЛУ, 13.04.2017], визнаний “майстер” привласнень чужих територій [ЛУ, 19.10.2017], “віртуоз” зі створення зон нестабільності [ЛУ, 19.10.2017], головний постачальник зброї для “Луганської, Донецької народних республік” [“ЛДНР”] [ГК, 8.09.2017], екзистенційний довічний ворог України [С, 7–13.09.2017], загроза від Балтійського до Чорного моря [УП, 17.11.2017], країна ГУЛАГія [Е, 30.07.2017], країна, яка анексувала Крим і четвертий рік відправляє на схід України військових і зброю [УМ, 24.10.2017], навіжений сусід [24tv, 8.09.2017], ординський агресор [СП, 31.08.–6.09.2017], уособлення всесвітнього зла [ГУ, 11.07.2017], “хвора людина” Європи [ЛУ, 27.04.2017], штучна країна, склесна із захоплених територій [РС, 9.11.2017].

Евфемізм

- Слова і словосполучення, які не прямо, а пом'якшено, ввічливо називають якийсь предмет, явище, напр.: *старий* – *поважного віку*, *Росія* – *сусідня держава*.
-

Антитеза

(від грец. antithesis - протиставлення, суперечність) - стилістична фігура, що забезпечує виразність мовлення через контрастне зіставлення протилежних понять, думок, образів; часто її будують, використовуючи антоніми.

*Не ридать, а добувати, хоч сиnam, як не собі,
кращу долю в боротьбі (Іван Франко).*

Оксиморон, оксюморон

(від грец. οξύμωρον - букв, дотепно-безглузде) - стилістична фігура, в якій поєднано протилежні за змістом, контрастні поняття, що зумовлює виникнення нового уявлення, спричиняє експресію: *боголюбний атеїст, тихий грім, сонячний дощ, мовчазний крик.*

Зі стилістичного погляду давно засвоєні запозичення не відрізняються від питомих українських слів.

В науковому та офіційно-діловому стилях іншомовні слова найчастіше не мають особливого стилістичного навантаження, виконують номінативну функцію, хоч і надають мовленню відтінку книжності. Загалом іншомовні слова "потенційно несуть у собі колорит книжності", "стилістично цілком вкладаються в систему нехудожніх стилів".

Особливі стилістичні функції запозичення виконують переважно в публіцистиці, художніх текстах або й розмовному мовленні.

Уживання запозичень у тексті дослідники визначають як стилістичний прийом, який ґрунтується на ефекті «не виправданих сподівань». Найпомітнішими стилістично є запозичення, що мають українські відповідники. Стилiстичне значення, експресивність запозичень безпосередньо залежать від контексту, в якому вони вжиті.

Серед усього тамтешнього розмаїття **кабриолетів** ми на орендованому “субару форестері” почувалися просто вуйками на фірі (І. Карпа. Кокреч...); ... кажучи пишномовно, – квінесенція свербіння (Іздрик, «Воццек»).

У публіцистичному стилі іншомовні слова виконують такі функції.

Уживаючись у переносному значенні, є засобом іронії, засобом **створення комічного ефекту**: *Справжній „екшн” розігрався близько третьої ночі на одній із зупинок громадського транспорту в Дарницькому районі Києва. („Україна молода”, № 188, 8.10.08).*

Використовуються **для створення піднесеного чи, навпаки, зниженого забарвлення** висловлювання як такі, що справляють враження більш високих, урочистих, небуденних, "вишуканих" порівняно з українськими словами, напр. *консенсус*.

Функції запозичень у художньому тексті

1. Номінативна.

Позначають певні реалії, для яких немає власне українських назв. Водночас певний підбір таких номенів може передавати колорит епохи, спосіб життя, напр.: ...я про те, що Аскольд, за своєї відсутності в Києві, жер, певно, хіба що **чипси, снікери і кока-колу** (І. Карпа).

2. Мовна характеристика персонажів.

3. Емотивна (оцінна) функція. За допомогою запозичення автор дає виразну оцінку певному явищу, предметові, особі тощо. А от ближче на південь з'являються сколопендри. Їх треба бити праскою, коли вони повзуть по стінах. Слід сколопендри на стіні естетичний, на відміну від самої сколопендри, котру в дитячих книжках ще деколи нерозумно і поблажливо називають стоногою... (Іздрик «Воццек»)

Функції запозичень у художньому тексті

4. Експресивна функція – запозичення вживають для оновлення мовних засобів.

5. Мовна гра – запозичення вживають для створення комічного.

6. Для засвідчення високого інтелектуального рівня автора.

У публіцистичних і художніх текстах нерідко для створення колориту зображуваного середовища вживають **екзотизми** й **варваризми**.

Варваризми

Від грец. barbarismos - властивий іноземцеві. Іншомовні слова та звороти, що не стали загальноновживаними, повністю не засвоїлися в мові: *уїк-енд, віва, альма-матер.*

Варваризми використовують під час описування чужоземних звичаїв, звичок тощо. Часто варваризми зберігають іншомовну графічну форму слова: : *vivere memento.*

Характерною рисою сучасних ЗМІ є перевантаженість текстів англійськими варваризмами. Бачимо різні варіанти їх написання, що дезорієнтує читача у правильному написанні нових слів і висловів. До окремої групи можна зарахувати варваризми, оформлені за допомогою латинської графіки, що ще більше ускладнює сприйняття і розуміння текстового матеріалу.

Щасливий кінець – гепі-енд, гені-енд, happy-end

ЕКЗОТИЗМИ

Від грец. *εξοτικός* - чужий, іноземний). Слова, запозичені українською з інших мов для позначання реалій життя іншого народу чи країни: *меджліс, тореадор, гейша, фазенда, сарі, барбекю.*